

Tefsir Araştırmaları Dergisi

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2023 (Ekim/October)

Çağdaş Dönemde Kur'an Vahyinin Kaynağına Dair Görüşler

Opinions on the Source of Qua'anic Revelation in the Contemporary Period

Canan ZERENAY AVAN

Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tefsir Anabilim
Dalı

Ph. D. Student, Hitit University Gradu-
ate Education Institute, Department of Tafsir
Çorum, Türkiye

cananzerenay@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8937-1574>

Hikmet AKDEMİR

Prof. Dr. HİTÜ İlahiyat Fakültesi, Te-
mel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı
Prof. Dr. HİTU Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
Çorum, Türkiye

hikmetakdemir@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0090-4574>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 14/08/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 05/10/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2023

Atıf / Citation: Zerenay Avan, Canan – Akdemir, Hikmet. “Çağdaş Dönemde Kur'an Vahyinin Kaynağına Dair Görüşler”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim/October, 2023), 466-485.

<https://doi.org/10.31121/tader.1343159>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

Öz

Kur'an vahyinin kaynağı, nüzul döneminden itibaren Müslüman ve Batılı araştırmacıların merak ve dikkatini çekmiş, pek çok araştırmaya konu olmuş ve günümüzde de tartışılmaya devam edegelmiş bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmalar Kur'an'ın korunmuş olma meselesinden başlamaktadır. Korunmuş olma meselesi, bir inanç ve duygu gerçeğinden neşet etmektedir. Zira bu Kitab'ın inananları, itikat ettikleri vahiy hakkında zihin ve gönül dünyalarında tam bir güven inşa etmek istemektedirler. Ayrıca vahyin kişi üzerinde dönüştürücü bir tesiri de söz konusudur. Bu sebeple vahyin kaynağının lafız ve mana açısından Allah'a aidiyeti İslam'a inananlar açısından son derece önem arz etmektedir. Çağdaş dönemde vahye kaynak arama faaliyetinin temelini, Hint Alt Kıtasında ortaya çıkıp yayılan Kur'aniyyûn ekolü atmıştır. Bu akım kısa süre zarfında ülkemizde de kendine yer bulmuştur. İlk bakışta oldukça akılcı gelen söylem, zamanla tesirlerini arttırmıştır. Nihayet vahyin kaynağının lafzen mi manen mi yoksa her ikisinin birden Allah'a ya da Resulüne mi ait olduğu tartışılmıştır. Elbette erken dönem tefsir kaynaklarında mevcut yorumlar bize dönemin bakış açısını yansıtmaktadır. Günümüze geldiğimizde ise konunun biraz daha esnek ve rahat bir yorum biçimine ulaştığı görülmektedir. Bu çerçevede araştırmamızda Kur'an vahyinin kaynağı ile ilgili önce klasik görüşe yer verilmekte, daha sonra oryantalist bakış açısı tartışılmakta, son olarak modern dönemin meseleye yaklaşımı ele alınıp değerlendirilerek Kur'an vahyinin kaynağının lafız ve mana olarak Allah'a ait olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Vahyin Kaynağı, Klasik Dönem, Modern Dönem.

Abstract

The source of the Qur'anic revelation has attracted the curiosity and attention of Muslim and Western scholars since its revelation, has been the subject of many studies and continues to be discussed today. These discussions start from the issue of the Qur'an's preservation. The issue of preservation arises from a reality of belief and emotion. This is because the believers of this Book want to build complete confidence in their minds and hearts about the revelation they believe in. Revelation also has a transformative effect on the individual. For this reason, the attribution of the source of revelation to Allah in terms of wording and meaning is of utmost importance for believers of Islam. In the contemporary period, the Qur'aniyyûn school, which emerged and spread in the Indian Subcontinent, laid the foundation of the activity of seeking a source for revelation. This trend found a place in our country as well. The discourse, which seems quite rational at first glance, has increased its influence over time. Finally, it was debated whether the source of revelation belonged to Allah or His Messenger, either literally or spiritually, or both. Certainly, the interpretations in the early tafsir sources reflect the perspective of the period. Today, it is seen that the subject has reached a slightly more flexible and relaxed interpretation. In this framework, first the classical view on the source of the Qur'anic revelation is given, then the orientalist point of view is discussed, and finally the approach of the modern period to the issue is discussed and evaluated, and it is concluded that the source of the Qur'anic revelation belongs to Allah in word and meaning.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Source of Revelation, Classical Period, Modern Period.

Giriş

Kur'an vahyinin kaynağına dair oluşan modern dönem okurunun ve araştırmacısının merakı, kanaatimizce Kur'an'ın korunmuşluğu meselesine dayanmaktadır. Vahiy, bilimsel araştırmalara konu olsa da zımnında bir itikat ve duygu barındırması sebebiyle Müslüman düşünür bu konuda, günümüze kadar gelen tarihî süreçten emin olmak ve bu konuda tam bir itmi'nana sahip olmayı istemektedir. Şöyle ki erken dönemde bu zihinsel ve kalbî güven belki de daha ön planda olduğu içindir ki vahyin aidiyeti ile ilgili hemen hemen görüş birliğinin mevcudiyetinden bahsedebiliriz. Kahir ekseriyetin benimsediği bu görüş, vahyin lafız ve mana olarak Allah'a nispet edilmesidir. Bu konudaki ayrışma modern dönemde belirginleşmiştir. Biz, araştırmada bu ayrışmanın temel sebeplerini ve bu sebepler sonucunda ortaya çıkan görüş farklılıklarını ele almaya çalışacağız. Çalışmanın amacı, vahyin kaynağına dair çağdaş dönem algısı ve bu hususta yapılacak tahliller ve bunun yanı sıra klasik dönemin konuya yaklaşımının özet olarak sunumudur. Konuya dair değerlendirmelerimizi satır aralarında ve sonuç kısmında sunmaya gayret edeceğiz. Araştırmada, başlangıçtan bu yana konuyla ilgili görüş serdeden tüm Batılı müsteşriklerin değil, Kur'an vahyi

hususunda eser veren meşhur bazı müsteşriklerin görüşlerinden yararlanılmıştır. Aynı şekilde ülkemizde mevcut tüm Kur'an araştırmacılarının eser ve görüşlerinden değil, Kur'an vahyinin kaynağı konusundaki fikirleri öne çıkan bazı araştırmacılardan istifade edilmiştir. Bu noktalar araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Bu meyanda erken dönem bakış açısını yansıtmak için yararlandığımız eserlerin başında Suyûtî'nin *İtkân*'ı ile Mennâ'u'l Kattan'ın *Mebâbis'ini* sayabiliriz. Bunların dışında diğer bazı Ulûmu'l-Kur'an eserlerine ve konu ile alakalı tefsirlere de müracaat edeceğiz. Ayrıca çalışmada, vahyin kaynaklığına işaret eden "Ümmü'l-Kur'an, Levh-i Mahfuz" gibi terimleri tefsirlere başvurarak açıklamaya ve konu ile irtibatını sağlamaya çalışacağız. Öte yandan modern dönem anlayışı için Fazlurrahman'ın *İslam ve Ana Konularıyla Kur'an* isimli iki eserinden, Selahattin Sönmezsoy'un *Kur'an ve Oryantalistler* isimli eserinden, İsmail Cerrahoğlu'nun *Oryantalistlerin Kur'an'ın Kaynağı ve Edebî Yönüne Dair İddialarının Değerlendirilmesi* isimli makalesinden, Süleyman Ateş'in tefsir çalışmasından ve Mustafa Öztürk'ün eser ve makalelerinden yararlanacağız. Çağdaş dönem içerisinde değerlendirilen Batı çalışmaları ve oryantalist görüşleri, kapsamının geniş olması ve bu çalışmanın mahiyetini aşacağı için mahdud bir sayı ile sınırlı tutacağız.

Kur'an vahyinin aidiyeti probleminde dair mukayeseli ya da belirli isimler çerçevesinde hazırlanmış makaleler bulunmakla birlikte, tespit edebildiğimiz kadarıyla konuya tahsis edilmiş müstakil bir çalışma bulunmadığı için bu konuyu ele almayı tercih ettik. Benzer çalışmalardan ayrılan yönü, çağdaş dönem anlama biçimini, kendi içindeki farklılıkları ile birlikte bir bütün hâlinde ele almasıdır. Bu anlamda "19. asır sonrası bakış açısı neden farklılaşmıştır? Bunun temel sebepleri nelerdir? Erken dönem algısı ile benzeşen ve ayrılan yönleri var mıdır?" gibi soruların cevaplarını bulmaya çalışacağız.

1. Vahyin Tanımı ve Mahiyeti

Kur'an vahyinin kaynağı hususunda klasik bakışa yer vermeden önce vahiy olgusu üzerinde durmak gerekmektedir. Lügat anlamı itibarıyla vahiy; ilham, îmâ, kinâye, üstü kapalı ve süratle gösterilen bir işarettir. Bu işaret, herhangi bir cümle oluşturmayan salt bir sesle olabileceği gibi işaret ederek ya da yazarak da olur.¹ Terim olarak ise Allah'ın Cebrail'e semada iken kelâmını bildirip, okunuşunu öğretip yeryüzünde Hz. Peygamber'e bildirmesidir.² Suyûtî de vahiy şöyle tanımlamaktadır: Allah'ın, Cebrail'e bildirdiklerini herhangi bir değişikliğe uğramadan lafzı ile Hz. Peygamber'e bildirmesidir.³ Vahiy olgusunda öne çıkan iki önemli kelime, gizlilik ve hızdır.⁴

Vahiy bazen Hz. Musa'nın annesine olduğu gibi insana fitrî bir ilham,⁵ bazen hayvanlarda olduğu gibi iç dürtüsel bir ilhamdır.⁶ Kur'an-ı Kerim'de şeytanın vesvese vermesi de vahiy kelimesiyle ifade edilmiştir.⁷

İstilahî anlamda vahiy ise, Allah'ın kullarından seçtiği kimseye hızlı ve gizli bir şekilde dileğini aktarmasıdır.⁸

¹ Halil bin Ahmed, "vhy", *Kitâbu'l Ayn* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2003), 4/353; Rağîb el-İsfahânî, "vhy", *Müfredat fi Garibi'l Kur'an* (Mektebetü Nezar Mustafa Elbaz, ts.), 1/668.

² Ebu Abdullah Bedrettin Muhammed b. Abdullah Zerkeşi, *Burban fi Ulûmi'l Kur'an* (Beyrut: İhyâ'u'l Kü tûbi'l Arabiyye, 1957), 1/229.

³ Abdurrahman b. Ebi Bekr Celâleddin es-Suyûtî, *İtkân fi Ulûmi'l Kur'an* (Heyet: 1974), 1/158-159.

⁴ Mennâ'u'l Kattân, *Mebâbis fi Ulûmi'l Kur'an* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1995), 24.

⁵ Bk. *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), el-Kasas 28/7.

⁶ Bk. en-Nahl 16/68.

⁷ Bk. el-En'am 6/121, 112.

Vahyin gayb âleminde şehâdet âlemine yüce bir varlıktan gözle görülen insana oluşu, onun kaynağı hakkında tartışmaları beraberinde getirmektedir. Nitekim akıl, sınırlarının ötesini idrak etmekten uzak olunca iki farklı âlem arasındaki hızlı ve gizli bilgi aktarımının keyfiyeti merak konusu olmuştur. Bu tartışmalar etrafında şekillenen Kur'an vahyinin kaynağının nispeti, klasik dönemden itibaren farklılaşmıştır. Buhârî şârihlerinden Kirmânî, farklı âlem tasavvurları kapsamında şunları söylemektedir:

“Vahiy, Allah ile insan arasındaki konuşmadan meydana gelir. İki taraf arasında bir çeşit eşitlik gerçekleştirilmedikçe, yani konuşan ile dinleyen ilişkisi olmadıkça, karşılıklı bir kelime alış-verişi, öğretim ve öğrenim mümkün değildir... Bu iki zat arasında iletişimin meydana gelebilmesi için ya dinleyen konuşanın galip etkisi ile derin bir kişisel değişikliğe uğrar, ya da konuşan aşağı inip bir parça dinleyenin sıfatına bürünür...”⁹

Kirmânî, Hz. Peygamber için her iki durumun da söz konusu olduğu görüşündedir. İnsan, fıtraten olağanüstü bir dönüşüm yaşarsa bu bağ, yeni duruma alıştırılması ile olabilir. Bu süreçte hem zihinsel hem de fiziksel acı duyabilir. Hz. Peygamber bu durumu yaşamıştır.¹⁰

Vahyin, beşer algı, idrak ve tahayyülünün ötesinde olması onun nispetinin ilâhi olmayacağı anlamına gelmez. Zira her varlık âleminin kendi içsel dinamik ve kuralları vardır. Buradaki fark, görünmeyen âlemden beşere doğru bilgi aktarımının keyfiyeti meselesidir. Allah, idrak üstü bir biçimde ve farklı yollarla dilediği kuluna vahyi iletmiştir.

Bir şeyin hakikaten var ve gerçek olabilmesi, öncelikle onun imkânına yani mümkün olmasına bağlıdır. Yine vahyin Allah kelâmı olduğunu kabul etmek onun varlığı ve nüzulünün mümkün olmasını kabul etmeyi gerektirir. Bu da bizi şu sonuca ulaştırmaktadır: Vahyin kaynağı, vahiy alandan bağımsız bir gerçekliğe sahiptir.¹¹

2. Vahyin Kaynağına Dair Yaklaşımlar

2.1. Klasik Dönemde Vahyin Aidiyetine Dair Görüşler

Klasik kaynaklarda vahyin lafız ve mana olarak Allah'a ait olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır.¹² Vahyin Allah'a nispetinin dışında Cebrâil'e, Hz. Peygamber'e ait olduğu ile ilgili iki görüş daha nakledilmekte; fakat bu iki görüşün kaynağı belirtilmemektedir.

Klasik dönemde değilse bile modern dönemde vahyin aidiyeti, tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in, Ümmü'l-Kitab,¹³ Kitab-ı Meknun,¹⁴ Levh-i Mahfuz¹⁵ şeklinde ifade ettiği üzere vahyin ana kaynağı Allah'ın kendi katındadır. Ana kaynaktan aktarım önce elçiye (Cebrâil), sonra onun vasıtası ile Hz. Peygamber'e olmaktadır. Tartışmaların özünü ise vasıta olan elçi ve Hz. Peygamber'in, tali/ikinci kaynak yerine konulup konulmaması oluşturmaktadır. İleride değineceğimiz üzere Cebrâil'i tali kaynak olarak kabul edenler, “Şüphesiz o şerefli bir elçi-

⁸ Mennâ'u'l Kattân, *Mebahis fi Ulumi'l Kur'an*, 27.

⁹ Şemsuddin Muhammed b. Yusuf b. Ali Kirmânî, *el-Kevâkibu'd Derârî fi Şerhi Sahibi'l Buhari* (Beirut: İhyâu't Tûrâsi'l Arabî, 1937), 28.

¹⁰ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. M.Kürşad Atalar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 252.

¹¹ Mehmet Sait Reçber, “Kur'an Metafizigi: Vahyin İmkânı”, *Vahiy ve Peygamberlik* (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2018), 251-252.

¹² Zerkeşi, *Burban*, 1/229; Suyûtî, *İtkân*, 1/157.

¹³ er-Ra'd 13/39; ez-Zuhuf 43/4.

¹⁴ el-Vakâ 56/78.

¹⁵ el-Burûc 85/22.

nin sözüdür...” (Tekvir 81/19) mealindeki ayeti delil getirmektedir. Oysa genel kabule göre ayeten murat edilen mana, Cebrâil'in tali kaynak olması ya da Kur'an'ın lafzını oluşturması değil de Allah adına onun kelamını aynı lafızlarla peygambere ulaştırmasıdır.¹⁶

Klasik dönem müfessirlerinin Kur'an'ın kaynağı olarak işaret ettikleri Levh-i Mahfuz terkiibini önemsiyoruz. Zira bu kavram, vahyin yeryüzüne inmeden önce Allah katında korunmuş olarak bulunduğuna işaret etmesi bakımından önemlidir. İbn Abbas ve Mücâhid, bu terimi ana kitap olarak anlamıştır.¹⁷ İbn Kesir ise bunun, ziyadelik, noksanlık, tahrif ve tebdilden korunmuş olan mele-i âlâya delalet ettiğini söylemiştir.¹⁸ Klasik dönem müfessirleri Kur'an'ın kaynağı ile ilgili bir başka terkip olan Ümmü'l-Kitab kavramına da eserlerinde yer vermektedirler. Bu bağlamda Beydâvî, Ümmü'l-Kitab tabirini, tahrif edilmekten korunan, gökten inen kitapların aslı olarak açıklamaktadır. Beydâvî, Zuhruf suresi 4. Ayetteki “aliyyü” kelimesini Levh-i Mahfuz'daki semâvî kitapların aslı olarak açıklamakla aslında diğer kitapların da aslının ana kaynaktan yer aldığını fakat onlar arasında sadece Kur'an'ın mucize olduğunu ifade etmektedir.¹⁹ Beydâvî, Ümmü'l-Kitab'ı Levh-i Mahfuz olarak açıklamakla aslında farklı ayetlerde farklı lafızlarla geçen bu terkiplerin hepsinin ana kitap olarak kitabın aslı olduğunu vurgulamaktadır. Taberî, tabiin âlimlerinin rivayetlerine yer vererek eserinde Ümmü'l-Kitab'ın kitabın aslı ve tamamının bulunduğu yer olarak açıklamıştır.²⁰ Vahyin kaynağına vurgu yapan bir başka Kur'an tabiri olan Kitab-ı Meknun, klasik dönem bilginlerince Levh-i Mahfuz olarak anlaşılmıştır. Zerkeşi, Kur'an'ın tencimen indiğini fakat hepsinin toplu olarak Levh-i Mahfuz'da olduğunu söylerken Kitab-ı Meknun'dan kastın Levh-i Mahfuz olduğuna vurgu yapmaktadır.²¹

Vahyin kaynağına delalet eden ayetler ve klasik dönem müfessirlerinin görüşleri çerçevesinde ulaştığımız sonuç şudur: Kur'an-ı Kerim, lafız ve mana olarak sadece Allah'a aittir. Kur'an'ın yer verdiği kavramların hepsi, onun ana kaynak ve kitabın aslı olarak Allah katında muhafaza edilmiş olduğunu göstermektedir. Bu asıl kaynağa hiçbir şekilde müdahale edilemez. Dolayısıyla onda hiçbir tağyir ve tebdil söz konusu olamaz. Vahyin Hz. Peygamber'in dili ile gönderilmesi ve Kelâmullah'ın keyfiyeti çerçevesinde yapılan tartışmalar sebebi ile Kur'an'ın manasının Allah'a fakat lafzının Hz. Peygamber ya da Cebrâil'e ait olduğu iddiasını içeren görüşler, klasik Ulûmu'l-Kur'an eserlerinde kabul görmeyen görüş mahiyetinde yer bulmuştur.²² Bununla birlikte Kur'an'ın Hz. Peygamber'in lafızları ile rivayet edildiğini ilk defa iddia edenler, Bâtınîler olmuştur.²³ Bâtınîler, Kur'an lafzının Hz. Peygamber'e ait olduğunu Şuarâ Sûresi 193-194 ve Hakkâ Sûresi 40. Ayetler ile delillendirmektedirler. Zira dönemin hakim anlayışı, lafız ve mananın

¹⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'vil'i Âyi'l Kur'an* (Mekke: Daru't Terbiye ve't Tûrâs, ts.), 2/387.

¹⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'vil'i Âyi'l Kur'an*, 24/348.

¹⁸ Ebu'l Fida İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azîm*, (Daru Tayyibe, 1999), 8/373.

¹⁹ Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't Tenzîl ve Esrâru't Te'vil* (Beyrut: Daru İhyâit Tûrâsi'l Arabî, 1418), 5/302.

²⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'vil'i Âyi'l Kur'an*, 21/566.

²¹ Zerkeşi, *Burban*, 2/30; 1/277.

²² Suyûtî, *İtkân*, 1/157-158; Zerkeşi, *Burban*, 1/228-230.

²³ Muhammed b. Mahmud Ebu Mansur Mâturîdî, *Te'vilâtü Ebli's Sinne* (Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, 2005), 1/517-518; 8/85; Avnullah Enes Ateş, "Mustafa Öztürk'ün Kur'an Vahyinin İnzaliyle İlgili İddiasının Değerlendirilmesi", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021),79-110 .

aynı kaynaktan (Allah'tan) sâdır olduğu şeklindedir. Bu dönemin önemli bilginlerinden Matürîdî, eserinde bu iddialara cevap vererek reddetmektedir.²⁴

Bu noktada Matürîdî'nin henüz erken sayılabilecek bir dönemde yaşadığı çağın söylemlerini de dikkate alarak şâz sayılabilecek bir görüşe yönelik reddiyelerini önemsiyoruz. Matürîdî'nin bu yaklaşımı bize, onun Kur'an yorum yönteminin ipuçlarını vermektedir. Böylelikle, onun Kur'an yorum yöntemi ile eleştirdiği ya da savunduğu meseleler hakkında bir bağ kurabiliriz. O Kur'an'ı açıklarken nüzûl ortamını dikkate alarak geleneğe bağlı kaldığını göstermiştir. Bununla birlikte ayeti, yorumcunun yaşadığı ortama taşıyarak canlı ve aktif tutabilmiştir. *Te'vilât* ismini verdiği eserinin bir dirayet tefsiri özelliği taşıması sebebiyle ayete rasyonel yorumlamalar da getirmiştir. Yorum yöntemi kendi çağı ile sınırlı kalmayarak günümüz araştırmacılarına da ışık tutan bir yaklaşımın kendi döneminde şâz sayılan görüşe eleştirisi kayda değerdir.²⁵

Bâtınîler vahyi, "peygamberin nefsinin akıldan, aklın da Allah'ın emrinden kabul ettiği şey" olarak izah etmekte, dolayısıyla vahyi akıl ile ilişkilendirerek anlamlandırmaktadırlar.²⁶ Temel düşüncesi herhangi bir ölçüye dayanmadan İslâm dininin belli esaslarını iptal etmeye sebep olan te'villere dayanan Bâtıniyye'ye göre nebî, sanıldığı gibi kendisine melek vasıtası ile vahiy gelen ve mucizeler gösteren biri değildir.²⁷

İslâm dünyasında ilk defa Bâtınîler tarafından dile getirilen bu görüşün modern dönemdeki izdüşümüne çalışmamızın son kısmında yer verilecektir.

2.2. Oryantalist Bakışa Göre Vahiy Aidiyeti

Kendi sosyal ve ekonomik toplumlarından farklı bir kültüre gelmiş olan Kur'an'ı, kendi dünya kodları ile anlayıp yorumlamaya çalışan oryantalistler, Kur'an'ın kaynağı olarak ilâhî vahiy tanımamışlar, onu Hz. Peygamberin sözü olarak kabul etmişlerdir. Bu kabulde kendi dinî geleneklerinin, yaşadıkları aydınlanma çağının etkisi büyüktür. Hz. Peygamber, dinin kurucusu ise bu takdirde ümmî olan bir kişinin bu kitabı nasıl oluşturduğu meselesi ortaya çıkmaktadır. Oryantalist bakış açısı bu probleme iki çözüm bulmuştur. Bunlardan birincisi "ümmî" kelimesine yüklenen anlamın değiştirilmesi ki bu kelimeye klasik anlamdaki, Hz. Peygamberin okuma yazma bilmediği şeklinde değil, daha önceden vahiy almadığı, kitâbî kültürden gelmediği şeklindeki izahtır.²⁸ İkinci çözüm ise, Hz. Peygamber'in, Kur'an'ı, Kitâb-ı Mukaddesten yararlanarak oluşturmuş olmasıdır. Bu ikinci anlayışa göre Hz. Peygamber, Yahudi ve Hristiyan kaynaklardan istifade ederek Kur'an'ı kendisi oluşturmuştur.²⁹

²⁴ Matürîdî, *Te'vilâtü Ehbî's Sünnê*, 10/346.

²⁵ Şaban Ali Düzgün, "Matürîdî'nin Kur'an Yorum Yöntemi", *Kelam Araştırmaları* 10/1 (2012), 1-18.

²⁶ Avni İlhan, "Bâtıniyye", *Türkîye Diyanet Vakefi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/190-194; Sara Akdağ, *Bâtınlıkta Nübüvvet Anlayışı* (Erzincan: Binalı Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 84.

²⁷ İlhan, "Bâtıniyye", 5/190

²⁸ Bilal Gökçür, "Batı, İslâm Araştırmalarına Göre Kur'an'ın Oluşumunda Hz. Peygamber'in Rolü", *6. Kutlu Doğum Sempozyumu* 21 (2003), 97-102; Salih Akdemir, *Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar* (İstanbul: Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2017), 117-125.

²⁹ İbrahim Kutluay, "Oryantalistlerin Kur'an'ın Kaynağı ve Edebî Yönüne Dair İddialarının Değerlendirilmesi" *Kuran ve Dil İlimleri* (Ankara: İlâhiyât Yayın, 2021), 422-423.

Oryantalistlerin Kur'an'a kaynağı yönündeki eleştirilerinin özünü oluşturan temel sebep, Arapçanın sözlü bir dil olmasıdır. Kendi kutsal metinlerindeki ihtilaf ve tutarsızlığı açıklayabilmek için kutsal metinlerin beşerî bir özellik taşıdığını ileri sürdüler.³⁰

Oryantalistler, Kur'an'ı kendi kutsal kitapları ile kıyaslayarak değerlendirmişlerdir. Bu durumda kendi tahrif edilmiş ve aslı elde olmayan üstelik indirildikten uzun bir müddet sonra yazıya geçirilen kitapları ile Kur'an'ı kıyaslamalarının yanlış sonuç vermesi kaçınılmazdır. Zira Kur'an indirildikten sonra yazıya geçirilmesi bir tarafa, tarihsel süreç içerisinde hıfz yoluyla da korunarak günümüze kadar gelmiş bir kitaptır. Sözü edilen yanlışlığa işaret etmek bakımından örneğin İ. Godziher'in vahyi bir hastalık olarak algılamasını, Brockelman'ın Hz. Peygamber'in, Cebrail'i bir hayal olarak görüp içinde Tanrı elçisi olduğuna dair beliren sesi bu hayale isnat ederek vahiy demesi şeklindeki söylemini H. Lammends'in Kur'an'ın Yahudilerin tesirinde kalınarak oluşturulduğuna dair görüşlerini zikredebiliriz.³¹

Özellikle 19. asırda gittikçe artan Kur'an'a kaynak arama çalışmaları hızlanmış, ilahi vahyin Allah'a nispetini kabul etmeyen oryantalistler vahye yeni bir menşe bulma çabasına girişmişlerdir. Kaynak arama çabalarına, kendi döneminde ciddi bir popüleriteye sahip olan Edward Said, bir takım eleştiriler getirmektedir. Said, oryantalist düşüncenin doğu ve doğuluya karşı narsist tavrının tarihî süreçte pek fazla bir değişikliğe uğramadığını, bu tavrın her dönemde aynen devam ettiğini düşünmektedir.³² Zira doğuluya karşı kendini üstün gören bu anlayış tabii ki doğuyu bir dönüştürme sürecine girecektir.³³ İşte bu sözünü ettiğimiz dönüştürmeden Kur'an vahyi de nasibini almaktadır. Bu düşünceye göre vahiy, ilâhi olamaz, Hz. Peygamber Kur'an'ı kendisi Hristiyan ve Yahudi kaynaklarından esinlenerek yazmıştır. Oysa İslâmî perspektifte Kur'an, ana konumda bulunur. Hz. Peygamber Kur'an'ı oluşturan değil, onu tebliğ edendir. Kur'an'a hiçbir şekilde en ufak bir müdahalesi söz konusu olamaz. Aksi durumda "Eğer peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık"³⁴ mealindeki ayet ile Hz. Peygamber'i bazı fiillerinden dolayı eleştiren ayetlerden kendi kendini tehdit etmesi ve kınaması gibi anlamsız bir sonuç çıkmaktadır.³⁵ Ayrıca Kur'an'ın son safhada bir suresine nazire getirmeleri konusunda başta nüzül dönemindeki müşrikler olmak üzere bütün insanlara meydan okuması ve bu meydan okumanın günümüze kadar cevapsız kalması oryantalistlerin söz konusu iddialarını nakzetmektedir.

Hz. Peygamber'den önce Yahudi ve Hristiyanlara inen kutsal kitaplar din adamları eliyle tahrif edilmiştir. Çünkü Allah'ın vahyinde çelişki olamaz. Bu kitaplardaki mevcut çelişkiler, üsluplarının ilahilikten uzak oluşu, onların tahrifine delil olabilir. Yahudi ve Hristiyan din adamları, Kur'an vahyinin ilahi olamayacağını, hatta Hz. Peygamber'in onu eski kutsal kitaplardan esinlenerek yazdığını iddia etmişlerdir. Hâlbuki Kur'an ile muharref kitaplar arasında ihtilaf barındıran bilgiler mevcuttur. Hz. Peygamber, vahyi Yahudi ve Hristiyan kaynaklardan esinlenerek yazsaydı, bu kitaplarla çelişen bilgiler sunmazdı. Dolayısıyla Kur'an'ın zaten muharref olan kitaplara muha-

³⁰ Naif Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 164.

³¹ İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıdaki Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (Ankara: 1989), 120-122.

³² Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Nezih Uzel (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998), 65-67.

³³ Bilal Gökçür, "Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı. Disiplinlerarası Bir Yaklaşım", *Bilimname* 2/5 (2004), 69.

³⁴ el-Hâkka 69/44-46.

³⁵ Kutluay, "Oryantalistlerin Kur'an'ın Kaynağı ve Edebî Yönüne Dair İddialarının Değerlendirilmesi", 423-424.

lefet eden bilgiler sunması, onun Allah kelamı olmadığına delil olamaz, bilakis bu kitapların tahrif edilmiş olduğuna delil olabilir.³⁶

19. asırda Kur'an'a kaynak arama çalışmalarının Alman Abraham Geiger tarafından başladığını söyleyebiliriz. Edouard Montet ise Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından oluşturulduğunu, vahyin kaynaklarını sınıflandırırken şu sözlerle ifade eder: "Yahudi ve Hristiyan kaynaklar, İslâm'dan önceki cahili kaynaklar ve Muhammed tarafından vaz edilen yeni İslâmî elemanlar..."³⁷ Yine aynı şekilde Richard Bell'de Yahudi ve Hristiyan kültürünü vahyin kaynağı olarak kabul edip, vahyin Muhammedin kendi öğretisi olduğu fikrini benimsemişti.³⁸ Arthur Jeffery ise, bunlara ek olarak İslâm'ın temel doktrin ve dinî uygulamaların da Kitab-ı Mukaddesten devşirildiğini iddia etmektedir.³⁹

Oryantalistlerin eleştirilerinin temel sebebi, Kur'an'ın vahiy ürünü olup olmadığı noktasında birleşmektedir. Bunun sonucu olarak da peygamberliğin hakikati hususunda kalplerde şüphe oluşturma hedefini gütmektedirler. Eğer onların iddia ettikleri gibi Kur'an'ı Allah değil de Hz. Peygamber oluşturmuş olsaydı, onu Allah'a değil, kendine nispet ederdi. Böylece, içinde bulunduğu toplumda itibarı artar ve liderliği daha kolay kabul edilirdi.⁴⁰

2.3. Çağdaş Dönemde Vahyin Aidiyetine Dair Görüşler

Kur'an vahyinin aidiyeti ile ilgili erken ve klasik dönem söylemlerinin bir birlik arz ettiği müşahede edilmektedir. Bu durum erken dönemin tâbiin ve tebe-i tâbiin dönemlerine yakınlığı ile izah edilebilir. Zira sahabe, tâbiin ve sonraki dönemin çoğunluğu arasında konu hakkında bariz bir ihtilafa rastlanmamaktadır. Peki, vahyi lafız ya da mana bakımından Hz. Peygamber'e ya da Cebrâil'e nispet eden anlayışın evrildiği nokta neresidir ve bu durumun temel sebepleri nelerdir?

Coğrafi keşiflerle birlikte başlayan sömürgecilik hareketleri, beraberinde sekülerizmi de getirmiştir. Her ne kadar dünya bu tarihten itibaren maddi anlamdaki emperyalizm ile tanışsa da zihinlerin dönüşmesi çok uzun bir zaman almamıştır. Batı, her alanda hâkimiyet ve sınırlarını genişletme arzusunda ilerlerken egemenliğin akıl ve gönüllere ulaşmadan başarılı olamayacağını anlamış, neticede emperyalist hareket son iki asırdır Müslüman akideye el atmıştır. Bu kapsamda yapılan ilk iş, tüm İslâm toplumlarını aynı eylem etrafında toplayan yaşayan sünneti gözden düşürmek olmuştur. Zira sünnet, inanç ve yaşayış bakımından zayıflarsa Müslüman toplumda söylem ve eylem ayrılıkları başlayacak ve emperyalizm hedefine daha kolay ulaşacaktır. Dünya üzerindeki bu sekülerleşme faaliyetlerinden Müslümanların kutsal kitabı Kur'an'a dair temel inanç ve görüşler de nasibini alacaktır. Kur'an vahyine Allah'tan başka merci arama problemi, özellikle sömürgeci faaliyetlerin ilk hedef noktası olan Hint alt kıtasında Kur'an İslâm'ı söylemi ve Kur'an lafzını din edinme ile başlamaktadır.⁴¹

³⁶ Rahmetullah el-Hindî, *İşhârü'l Hak*, çev. Ramazan Muslu (İstanbul: İsam Yayınları, 2012), 56-57.

³⁷ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıdaki Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", 126.

³⁸ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıdaki Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", 121-122.

³⁹ Mesut Okumuş, "Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmaları Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 131.

⁴⁰ İsmail Metin, "Oryantalistlerin Vahiy Algısı ve Vahyin Kaynağı Meselesine Yaklaşımları", *Sosyal Bilimler Dergisi* 9/56 (2022), 106.

⁴¹ Tahsin Görgün, "Varlık ve Bilgi Cibetinden Kur'an" *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, (Ankara: İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010), 11.

Bu söylemin ortaya çıkmasının farklı sebepleri vardır. Bunlar arasında mevcut İslâmî ilim geleneğini, Kur'an'ı anlama yolunda engel görüp dini sadece Kur'an'ın kendi metni ile anlamaya çalışmak ya da Batı karşısında geri kalmanın sebebi olarak dinî anlayışı görmek ve İslâmî ilim geleneğinin dini zorlaştırdığı ve ihtilafa yol açtığını düşünmek gibi sebepler sayılabilir.⁴²

İlk defa Kur'an İslâm'ı ya da Kur'an bize yeter sloganı ile gün yüzüne çıkan söylem, zamanla evrilererek mealcilik akımına dönüşmüş, dini meal üzerinden öğrenme noktasına getirmiştir. İlk bakışta insanları sahil dinî bilgiye asıl kaynağından ulaşma gibi son derece masum ve cazip bir söylem gibi görünen bu akımın zararları zaman içinde ortaya çıkarak önce İslâmî ilim birikimini ve sonra sünneti gerekli görmeme, en nihayetinde de Kur'an'ın kaynağı noktasında şüphe uyandırarak ona kaynak arama çabalarına dönüşmüştür.

Çağdaş dönemde nüvelerini Kur'ancılık⁴³ akımının başlattığını düşündüğümüz vahye kaynak arama meselesi dünyayı etkisi altına alan sekülerizmin bir sonucu olarak etkisini göstermektedir. Bu bağlamda modern dönemde Kur'an'ı Cebrail'e nispet eden görüşlere rastlamaktayız.⁴⁴

Öncelikle Kur'an'ın Cebrail'e aidiyeti iddialarına delil olarak öne sürülen ayetlere yer verelim:

“Onu, senin kalbine uyarıcılardan olası diye açık bir Arapça ile Ruhü'l-Emin indirmiştir.”⁴⁵

“O Kur'an gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı bir elçinin sözüdür.”⁴⁶

“Söyle (Yahudilere): Cebrail'e kim düşmansa bilsin ki, Allah'ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıcı, mü'minler için bir hidayet rehberi ve müjdeci olarak Kur'an'ı senin kalbine indiren odur.”⁴⁷

Çağımızda Kur'an'ı lafzen Cebrail'e nispet eden görüş sahibi Süleyman Ateş'tir. O, Bakara suresi 97. Ayete yaptığı tefsirde, “Hz. Muhammed'e vahiy getiren meleğin Cebrail olduğu ilk defa bu ayette açıklanmıştır. Bundan önce Şuarâ suresinde bu melekten Ruhü'l-Emin, Nahl suresinde Ruhü'l-Kudüs diye söz edilmiştir,” demektedir.⁴⁸ Şuarâ suresi 192-197. Ayetler kapsamında, Kur'an'ın Allah'ın indirmesi olduğunu fakat Arapça lafızlar ile onu Hz. Peygamber'in kalbine indirenin Cebrail olduğunu iddia eden Ateş, vahyin mana olarak Allah'tan olduğunu kabul etse de lafız olarak onun Cebrail'e ait olduğunu düşünür. Ona göre “Peygamberin, vahyin manasına müdahalesi olamayacağı gibi mananın kalıpları olan lafza da müdahale hakkı yoktur. Mana olarak Allah'tan olan vahyin Arapça lafızları Cebrail'e aittir”.⁴⁹

Kur'an, “şerefli elçi” kavramını bazen Hz. Peygamber için bazen de Cebrail için kullanmıştır. Fakat her iki durumda da hem mana hem lafız itibarıyla aidiyeti Allah'adır.

⁴² Mustafa Güvenç, *Kur'an İslâm'ı Söylemi ve Türkiye'deki Tezahürleri* (Ankara: DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu Tezi, 2021), 18-22.

⁴³ Filiz Orhan, *Türkiye'de Kur'an İslami Arayışları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

⁴⁴ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 6/2981; 4/1888.

⁴⁵ eş-Şuarâ 26/193-195.

⁴⁶ et-Tekvîr 81/19-20.

⁴⁷ el-Bakara 2/97.

⁴⁸ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/181.

⁴⁹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 4/1888.

Zira zikredilen ayetleri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, vahyin Ruhu'l-Emin, değerli elçi tabirleri ile şeref ve itibarı ön plana çıkarılan Cebrail'e nispet edilmesi Arapça lafızları onun şekillendirdiğine delil olamaz. Zira Kur'an, Allah kelâmıdır. Kelâm ifadesinin beşerde karşılık bulması, onu işitmesi cihetiyledir. İnsan tarafından işitilen bir söz ise lafızlara dökülmüş olmalıdır.⁵⁰ Fakat dışa yansıyan bir lafzın bir de batında bir mana ifade etmesi gereklidir. Bu sebeple kelâm, kalpteki manaya delalet eden bir lafızdır.⁵¹ Buradan hareketle kelâm kelimesi, lafzı da içine alan bir anlama sahip olduğuna göre Kur'an, Cebrail'in kelâmı olamaz. Öyleyse bu ifade onun aracılık etmesi anlamında değerlendirilmelidir. Allah bu iletiyi katında itibarlı olan ve seçtiği elçilere aracılık görevi tevdi ettiği Cebrail ile yapmaktadır. Kur'an'ın lafzı sadece bu cihetle yani aracı olması itibarıyla Cebrail'e nispet edilebilir. Yukarıda zikrettiğimiz Bakara 2/97. Ayette ifade edildiği üzere Cebrail, söz kendisinden kaynaklanan ya da sözü oluşturan değil, vahye aracılık eden ve onu indirir. İndirmekten kasıt ise sözcüklerin Cebrail'in tasarrufunda olması anlamında olmayıp, bir aracılığı ifade etmektedir. Cebrail, vahyin gelişi hususunda bir koruma sağlayarak bu sürecin daha kolay anlamlandırılmasını sağlayan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵²

Hz. Peygamber'e vahiy indiren ruhun (Cebrail), kendi başına hareket etmediğini yine Allah'ın *روحا من امرنا*⁵³ kavlinde anlamaktayız. Hz. Peygamber somut, maddi, gözle görünür bir varlık olduğundan, gözle görünmeyen asli kaynak olan Levh-i Mahfuz'dan kendisine indirileni Cebrail ile irtibatı sayesinde alıyordu. İki farklı âlemi tasavvur ettiğimizde belki de Cebrail, Hz. Peygamber için bir sekine ve güven unsuru olmaktadır.

Burada kısmen vurgulamak istediğimiz husus, Hz. Peygamber'in ontolojik olarak bir beşer olması ve Allah'ın bir beşerle doğrudan konuşmasının mümkün olmadığını ifade ettiği Şura 51 ve 52. Ayetlere dayanmaktadır. Bu ayete göre, aynı zamanda bir beşer olan peygamberle iletişim ya vahiy ya melek aracılığı ile ya da perde arkasından olur. Buradaki doğrudan konuşmaktan kastımız, vahiy olmaksızın peygamber dışında bir beşerle iletişime geçmektir. Zira vahiy kelimesi zaten hızlı ve süratli bir şekilde doğrudan peygamberin kalbine ilhamdır. Allah'ın bizzat kendisinin bir beşere bu şekilde vahiy indirmesi sünnetullahı aykırı olduğu için hitabını melek vasıtası ile ulaştırmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın emri ile hareket eden ve onunla peygamber arasında elçi olan Cebrail'in vahyin dil kalıplarını oluşturması söz konusu değildir.

Ayrıca bahsi geçen ayette “hiçbir peygamber” ifadesi yerine “hiçbir beşer” ifadesinin kullanılması da önemli bir detaydır. Zira ayette ifade edilen Allah-peygamber irtibatı değil, Allah-insan irtibatıdır.⁵⁴

Kur'an vahyinin Arapça lafızlara dökülmesinin Cebrail tarafından gerçekleştirilmesi görüşünü kabul etmemiz halinde şöyle bir problemle karşı karşıya kalmaktayız: Eğer lafızlar Cebrail tarafından oluşturuldu ise o takdirde Hz. Peygamber'in; “vahiy bana bazen çan sesi şeklinde gelir –ki bana ez zor gelen şekil budur- sonra üzerimden bu hal kalkınca (Cebrail'in) ne dediğini kav-

⁵⁰ Vezir Harman, “Kur'an'a Karşı Tarihselci Yaklaşımın Kritiği (Kur'an'ın Arapça ve Yedi Harfle İndirilmesi, Esbâb-ı Nüzûl ve Vahyin İnzal Mahiyeti Bağlamında)”, *Geçmişten Günümüze Kur'an Eksenli Bazı Tartışmalar* (Ankara: *İlâhiyat*, 2023), 107.

⁵¹ Nureddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İfav Yayınları, 2018), 76.

⁵² Şaban Ali Düzgün, “Hristiyan ve İslam Geleneğinde Kitap” *Kur'an'ın Oluşumu (vahiy süreci)*, *Kelam Araştırmaları* (İskenderun: 2007), 5/2; 1-14.

⁵³ eş-Şûra 42/52.

⁵⁴ Emine Türkoğlu, “Vahyin Kaynağı ile Alıcısı Arasındaki Karşılaşmanın Hz. Musa ile Hz. Muhammed Örnekleri Üzerinden Mukayeseli İncelemesi”, *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2020), 208.

ramış olurum.”⁵⁵ Hadisinde geçen وعي kelimesini nasıl anlamamız gerekir? Çünkü bu kelime, bir metinden ya da bir ağızdan ezberleme gibi bir durumu değil, bir kavrama ve anlama ameliyesine işaret eden bir kelimedir. Vahyin Arapça dil kalıplarına dökülmesi işlevini yürüten Cebrail ise bir kavramaya işaret eden bu kelimeyi anlamlandırmak güçleşmektedir.⁵⁶

İkinci bir problem, Cebrail eğer Hz. Peygamber'e vahyi kendi dili ile getiriyorsa, diğer peygamberlere vahyederken onların dil kalıplarına dökerek mi getirmektedir? Bu durumda Cebrail'e bir dil, lehçe, kalıp yani insan lisanı izafe edilmiş olmaz mı? Hâlbuki “Cebrail'in sözü” terkibi beşer lisanı ötesinde bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Zira bizim dünyamızdan farklı bir alanı olan gözle görünmeyen bir varlığa insan lisanı isnadı ne derece doğru olabilir?⁵⁷

Sonuç itibarıyla modern dönemde dile getirilen, Kur'an'ın meleğin vahyi olduğu şeklindeki söylem hakkında klasik dönem bilginlerine katıldığımızı belirtmeliyiz. Zira mevcut ayetler göz önüne alındığında söz konusu söylemin mesnetsiz bir iddiadan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Erken dönemde çoğunlukla hakkında ihtilaf olmamakla birlikte, özellikle modern çağda gündemi meşgul eden bir diğer görüş de Kur'an vahyinin manalarının Allah'a, lafızların ise Hz. Peygamber'e ait olduğu iddiasıdır. İslâm dünyasında vahyi lafız ve manasıyla birlikte Hz. Peygamber'e nispet eden ilk grubun Bâtinîler olmasının yanı sıra, son dönemde özellikle ülkemizde bu durum gerek bilimsel makalelerde gerekse sosyal medya kanallarında sıklıkla dile getirilmektedir. Bu görüşün ana teması şudur: “Kur'an manası itibarıyla Allah'a aittir. Allah bu manaları Hz. Peygamber'e vahyeder. O da bunları kendi lafızlarıyla ifade eder.” Klasik dönem bilginleri tarafından şaz kabul edilen bu görüşü günümüzde dile getirenlerin başında Mustafa Öztürk gelmektedir.⁵⁸

Öztürk, Kur'an'ın mana ile nüzulünü beş temel sebebe dayandırmaktadır:

1. Kur'an, özellikle cihat ve kıtal gibi meselelerde politik bir dile sahiptir. Kur'an mesajlarının önceki vahiylerde de mevcut olması onun mana ile nâzil olduğunu gösterir. Kur'an'ın yedi harf üzerine indirilmiş olması, onun lafzından ziyade manasının ön planda olduğuna delildir.
2. Kur'an'ın gündemi sınırlıdır. Kur'an 23 yılda birkaç müşrikle uğraşmıştır.
3. Kur'an'da Allah'ın kendisini övmesi, öfkelenmesi ve lânet etmesi, onun şanına yakışmaz.⁵⁹

Bu iddialara tek tek cevap veren çalışmalar mevcuttur.⁶⁰ Öncelikle Öztürk'ün bu görüşünün yeni dile getirilmiş söylemler olmadığını vurgulamalıyız. Örneğin Fazlurrahman'ın, vahyin lafız ve mana olarak Allah'a aidiyetini savunurken kullandığı argümanlar Öztürk tarafından kendi içinde çelişkili olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş fakat Öztürk kendi görüşünü detaylandırmıştır.

⁵⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhâri, *Sahib-i Buhâri* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1971), Bedu'l Vahy, 2 (No. 2).

⁵⁶ Murat Sülün, “Vahiy, Nübüvvet ve Kur'an'ın Vahyediliş Aşamaları”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1997), 119.

⁵⁷ Sülün, “*Vahiy, Nübüvvet ve Kur'an'ın Vahyediliş Aşamaları*”, 128.

⁵⁸ Mustafa Öztürk, “Kur'an Vahyinin İnzal Keyfiyetine Dair Görüş Tercihim”, *Karar* (14 Aralık 2018).

⁵⁹ Academia Verum, “Mustafa Öztürk'ün Vahyin Mahiyetiyle İlgili Yaptığı Konuşmanın Tamamı”, *YouTube* (3 Aralık 2020), 00:10:01-00:01:20.

⁶⁰ Avnullah Enes Ateş, “Mustafa Öztürk'ün Kur'an Vahyinin İnzaliyle İlgili İddiasının Değerlendirilmesi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Zonguldak 2021), 79-110.

Fazlurrahman'a göre Allah, Hz. Peygamber ile ruh aracılığı ile iletişim kurmuştur. O, Şu'ra 42/52 ile Mü'min 40/15 ayetinin esasen ruhun vahyin muhtevasına işaret ettiğini belirterek şöyle demektedir: “Her halde ruh, Hz. Peygamberin kalbinde oluşan ve ihtiyaç olduğu zaman vahiy şekline dönüşen bir kuvve, bir duyu veya bir araç olarak yorumlanabilir.”⁶¹ Fakat Fazlurrahman'a göre bu ruh Hz. Peygamber'in içinde değil bizzat Allah tarafından indirilmektedir.

Hz. Peygamber'in kalbinde olan ruhu (vahyi) kendisine ait lafızlarla ifade etmesiyle mananın Allah'a lafzın Hz. Peygamber'e ait olması arasında fazla bir fark görünmemektedir. Burada dikkat çeken husus, Fazlurrahman'ın da vahyi Hz. Peygamber'in kalbinde mevcut olan ve ondan ayrı bir husus gibi değil potansiyel olarak bizzat var olan bir olgu olarak değerlendirmesidir. Modern dönem düşünürlerine kaynaklık ettiğini gözlemlediğimiz bu görüş vahyi Hz. Peygamber'in kalbinde mevcut potansiyel olarak görmekle mana ve mefhum olarak Allah'tan geldiğinin ve fakat lafzın Hz. Peygamber'e ait olduğunun temellerini oluşturmaktadır.

Çağdaş döneme ilham olan bu görüşleri bir adım daha ileri götüren Fazlurrahman, sünnilüğün vahiy öğretisinin, Batıların vahiy yaklaşımını belirlemiş olmasını eleştirerek şöyle demektedir:

“Sünnilik, Hz. Peygamber'den kısmen amaca uygun bir şekilde yorumlanarak, kısmen uydurularak rivayet edilen hadisler ve büyük ölçüde bu hadislerle dayanan kelimeler vasıtası ile Hz. Peygamber'e indirilen vahiy kulak vasıtası ile işitilen onun dışında olan bir şey haline getirdi ve kalbe gelen melek ya da ruhu tamamıyla dışarıda bulunan bir aracı olarak gördüler. Bu gün Batıların Hz. Peygamber'e indirilen vahiy hakkında çizdikleri tablo, sıradan Müslümanların inancında olduğu gibi Kur'an'dan ziyade geniş ölçüde sünnî anlayışa dayanmaktadır.”⁶²

Fazlurrahman lafız ve mananın Allah'a ait olduğunu dile getirmektedir. O, kelamın vahiy ile verildiğini ve Kur'an'ın salt ilahi kelam olduğunu savunmaktadır. Ancak vahyin aynı ölçüde Hz. Muhammed'in iç kişiliği ile de yakından münasebette olduğunu vurgulayarak orijinal bir temellen-dirme yapmaktadır. Bu noktada eleştirisi, sünnî anlayışın vahyi, Hz. Peygamber'in dışında bir aracı olarak görmesindedir.⁶³

Bize göre ilahi kelamın lafzının Hz. Peygamber'e aidiyeti konusunda sunulan deliller ikna edici değildir. Kelâm, daha önce değindiğimiz gibi hem söz hem manadan oluşmaktadır. Lafzı dışarıda bırakınca zihin ya da kalpte hâsıl olan manaya kelam denilemeyeceği gibi manasız salt söze de kelam denilmez. Bu meyanda bizce, “Allah kelâmı” kavramı, lafzı da içine almalıdır.

Kur'an lafzının Allah' a aidiyetini ifade eden birçok ayet mevcut olmasına rağmen (Şuâra 26/192-195; Yusuf 12/2; Zuhuf 43/3) bizce en kuvvetli delil, Kıyame Suresi 16-18. Ayetleridir:

“Onu zihnine bir an önce kaydetmek için acele ederek dilini kıpırdatma. Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.” “Dilini kıpırdatma” ifadesi de vahyin lafızla geldiğine delalet etmektedir. Zira ancak lafız, dil ile okunabilir. Mana için böyle bir fiil söz konusu olamaz.

Ayrıca burada lafzın Hz. Peygamber'e değil Allah'a ait olduğunun en açık delili, “cem” kelimesidir. Zira bu kelime lafzı temsil etmektedir. Vahiy, önce toplu olarak Allah katında Levh-i

⁶¹ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgöç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 158-159.

⁶² Fazlurrahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın (Ankara: Selçuk Yayınları, 1996), 43.

⁶³ Fazlurrahman, *İslâm*, 45.

Mahfuz'da bulunuyordu. Bu aşama, kitap olarak isimlendirilir. Daha sonra ruh (melek) tarafından Hz. Peygamber'in kalbine indirilir. Hz. Peygamber'in kalbinde hem mana hem lafız olarak toplanır, bu kısım ayetteki "cem" lafzı ile ifade edilir. Hz. Peygamber'in kalbinde mana ve lafız olarak toplanan vahiy, Hz. Peygamber'in aktarımı ile mushaflaşmaya başlayacaktır.⁶⁴

Hz. Peygamber'e gelen vahiy, mana ve muhteva olarak yeni olduğu gibi lafız olarak da yeni ve özgün bir yapıya sahiptir. Hz. Peygamber'in onu hangi kelime ve cümle ile ifade edeceği bellidir. Hz. Peygamber, iddia edildiği gibi lafızları kendisi üretiyor olsaydı hangi manayı hangi lafza giydirmesi gerektiği problemi ya da bu durumun farklı zamanlarda farklı kelime ve terkiplerle olma ihtimalinin keyfiyeti tartışılır hale gelecekti.

Hz. Peygamber'in dilinin Arapça olması, Kur'an lafzının ona ait olduğuna delil olamaz. Zira onun gibi dili Arapça olan ve hatta belagat konusunda ondan çok daha mahir olan edip ve şairler, Allah'ın " Bu Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna inanmıyorsanız onun bir suresinin benzerini getirin!" şeklindeki meydan okuması karşısında aciz kalmışlardır.

Kur'an, Hz. Peygamber'in en büyük mucizesidir. Onun mucize oluşu ve icaz özellikleri, lafız ve mana birlikteliğinden oluşmaktadır. Aksi takdirde sadece mana ile nüzülü iddiası ve lafız Hz. Peygamber'e nispet etmek, icazı şüpheli hale getirmiş olmaktadır. Zira mana âlemi icaz için yeterli alanı oluşturmaz. Hz. Peygamber, aldığı manaları istediği ve ihtiyaç olduğu zaman lafız kalıplarına döküp aktarıyor değildir. Hz. Peygamber'in zihni ve kalbinin vahye açık olması demek bu durumun, onun vahye müdahalesi anlamına gelmemektedir.

Vahyin lafız ve mana aidiyetinin Allah'a olduğunun bize göre başka bir delili Tâhâ Suresi 20/114. Ayetidir: "Sana vahyi tamamlanmadan Kur'an'ı okumada aceleci davranma."

Ayette vahyin tamamlanmasından söz edilmektedir. Eğer vahiy sadece mana ile tamam olacaksa o zaman buradaki "tamamlanmak" ifadesi eksik kalmaktadır. Eğer Hz. Peygamber'in ihtiyaç olduğunda lafız söz kalıbına dökmesi kastediliyorsa bu takdirde de tamamlanmanın olmayacağı açıktır. Dolayısıyla ayetteki tamamlanmak ifadesi, açık bir şekilde hem lafız hem mana tamamlanmasına delalet etmektedir. Ayette kullanılan ان يقضى ifadesi, bir şeyi vaktinde yerine getirmek demektir. Yerine getirilen şey, vahiy yani Allah kelamı ise, kelam sırf mana itibariyle yerine getirilmiş olmaz.

Burada bir kısmını zikredip tamamına yer veremediğimiz ayetlerde geçen "oku", "yavaş yavaş/tane tane oku", "dilini kıpırdatma" gibi ifadelerin lafızla ilgili olduğu aşikârdır.⁶⁵ Bununla birlikte Hz. Peygamber'in sîreti, onun lafız kendisinin oluşturmadığına delildir. Zira bazen ailesi hakkında olumsuz durumlar cereyan eder; fakat o, bu duruma müdahale edemezdi. Burada, ifk hadisesini örnek olarak verebiliriz. Eğer lafız kendi oluşturmuş olsaydı bu durumda günlerce hatta aylarca beklemek durumunda kalmaz, ihtiyaç anında manaları lafza dökebilirdi. Yine vahyin bazen onun isteği dışında uyarı, ikaz suretinde gelmesi bu hususa örnek kabilinden sayılabilir. Bununla ilgili en bilinen örnek, Abese suresi başlarında yer alan Hz. Peygamber'in âmâyâ davranış biçiminin eleştirilmesidir.⁶⁶

⁶⁴ Düzgün, "Kur'an'ın Oluşum (vahiy) Süreci" 1-14.

⁶⁵ Selahattin Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 72.

⁶⁶ Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler*, 74-75.

3. Kur'an ve Kutsî Hadislerdeki Lafız Aidiyeti Karşılaştırması

Kur'an lafzının Allah'a aidiyeti hususunda bize göre delil teşkil eden başka bir husus da Kutsî Hadis kavramıdır. Hadis ıstılahında, ayet olmamak kaydıyla peygamberin Allah'a nispet ve izafe ettiği hadisler kutsî hadis denilmektedir.⁶⁷ Lafzını Hz. Peygamber'in oluşturduğu bu sözlere ayet ya da Kur'an denemezdi, zira lafızlar Allah'tan değildir. Fakat nebevî hadis kategorisinde yer almamasının sebebi, Hz. Peygamber'in bunları doğrudan doğruya ve açıkça kendine isnat etmemesidir.⁶⁸ Bundan dolayı manası Allah'tan olan fakat lafzını Hz. Peygamber'in oluşturarak naklettiği bu sözlere kutsî hadis ismi verilmiştir. Bu kısım, hem manası hem lafzı Hz. Peygamber'e ait olan diğer hadis çeşitlerinden ayrılmakta fakat onlar gibi değerlendirilmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber, Rabbinden kalbine ilham edilen manaları lafızlarla ifade etmektedir. Manası Allah'a ait olduğu halde bu sözlere ayet denilmemektedir. Zira iddiamıza göre bir sözün ayet olabilmesi için, o sözün hem lafız hem mana olarak Allah'a aidiyeti gereklidir. Kutsî hadise ayet denilmemesi, lafızların Hz. Peygamber'den sâdır olması sebebiyledir.

Zaten Hz. Peygamber de Kur'an'ın üslubundan tamamen farklı bir ifade ile bu sözlerin Allah'tan nakil olduğunu belirtmek için ciddi bir gayret sarf etmektedir.⁶⁹

Burada zihni şöyle bir soru meşgul edebilir. Kutsî hadisler konu itibarıyla itikat, ibadet, sosyal hayatın her alanına dair hususu değil sadece Allah'ın sıfatları gibi sınırlı konuları ihtiva etmektedir. O halde kutsî hadis ve ayetlerin lafzının Hz. Peygamber'e aidiyetinin kıyası olası mıdır?

Biz Kur'an vahyinin tüm içeriğinin kutsî hadiste olabileceği iddiasında değiliz. İhtiva ettikleri konu itibarıyla farklılık arz etmeleri son derece makul bir durumdur. Bizim iddiamız, lafzın Hz. Peygamber'e aidiyetini içeren ayet dışında bir terimin mevcudiyetinin olmasıdır. Lafz Hz. Peygamber'e ait olduğunda bu, kutsî hadis tanımında değerlendiriliyorsa, Kur'an vahyinin lafızlarının Hz. Peygamber'e ait olması anlamsız kalmaktadır. Çünkü vahiy, lafız ve mana bütünlüğünün birlikte olması sebebiyle üslubu çağlar üstü olduğu gibi değişmeden ezberlenen bir nitelikte iken kutsî hadis, lafzı ile tilavet edilmeyen, ayet gibi ezberlenmeyen ve beşerin sözleriyle nakledilen ifadelerdir.

Allah tarafından indirilen vahyin sadece lafzını Allah'a isnat etmek, Allah katından gelen vahiyde lafız-mana ayrımı yapmak demek olur ki böyle bir ayrıma gerek yoktur. Kutsî hadisin metni ayet gibi aynen muhafaza edilmemiştir. Ayrıca kutsî hadisin mana ile rivayeti caizdir. Bunun yanı sıra yukarıda işaret ettiğimiz gibi Kutsî hadisin üslûbu ile meydan okunmaması ve tilaveti ile ibadet edilmemesi onun Kur'an kapsamına girmeyen başka bir kavram olduğunu göstermektedir.⁷⁰

Öte yandan lafızların arasındaki üslup farkları, hangisinin ilahi hangisinin beşeri olduğu noktasında bize yardımcı olabilmektedir. Lafzı ezberlenip onunla amel edilen, hiçbir suretle değişikliğe uğramamış olan, kalıpları da manası da Allah'a ait olan ilâhidir. Söz kalıpları Hz. Peygambere ait olanlar ise beşerî olup onlarla ibadet yapılmamakta ve hiçbir dönemde ayet gibi algılanmamaktadır.

⁶⁷ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 98.

⁶⁸ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 9-10.

⁶⁹ Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, 9.

⁷⁰ Abdullah Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, çev. Suat Yıldırım (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 28-29.

Kişinin yaşadığı dönemin şartları ve tarihsel seyri fikirlere de tesir etmektedir. Vahyin mana olarak Allah'a aidiyetini kabul edip lafzını ona isnat etmeyen düşünürlerin yaşadığı çağın tesirinde kaldıkları açıktır. Sosyal medya aracılığıyla görünür olmanın ve popüleritenin de düşünce dünyasını etkilediği kanaatindeyiz. Bununla birlikte çağdaş düşünürler arasında, vahyin lafız ve mana olarak Allah'a aidiyetini savunan yorumcuların mevcudiyeti görmezden gelinemez bir hakikattir. Modern dönemde görüş bildiren müelliflerin birçoğuna göre Kur'an vahyi hem lafız hem mana olarak bizzat Allah'a aittir. Lafzın Allah'tan başkasına nispeti, icaz teorisiyle çelişmektedir. Örneğin günümüz yorumcularından Sait Şimşek'e göre Kur'an indirilmeden önce Levh-i Mahfuz'da bir metin olarak bulunuyordu. Sonra Hz. Peygamber'e sözlü olarak indirildi ve inzalı tamamlanınca yeniden bir metin haline geldi.⁷¹ Şimşek, böylece Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e tebliğ edilen vahyi lafız ve mana olarak Allah'a nispet etmiş olmaktadır.

Vahiy, bireyde bir değişim ve dönüşüm meydana getiren böylece yeni ve özgün bir toplum inşa eden sözlü bir hitaptır. Şifahi kültürün hâkim olduğu bir bölgede zaten sözlü olan hitabın diğerlerinden farklı olması gerekirdi. Bu farklılığı kişilerin hayatlarındaki keskin dönüşümlerden anlamaktayız. Sözü en güzel ve belifli olanın zaten mevcut olduğu bir bölgede bahsedilen dönüşüm niçin ilahi hitapla olmuştu? Doğumundan itibaren aralarında bulunan Hz. Peygamberin Kur'an vahyinden önce üslûp ve belagat açısından Kur'an'a benzer hiçbir sözünün bulunmaması, ancak vahyin lafzının Allah'a ait olduğunu kabul etmekle izah edilebilir.

Sonuç

Vahyin aidiyeti ile ilgili bu çalışmamızda, kaynaklara müracaat ederek ve dönemsel farklılıklara yer vererek yorum ve değerlendirmelerde bulunduk. Bu çerçevede erken dönemde Kur'an vahyinin Allah'a nispeti hususunda hemen hemen üzerinde ittifak edilen ortak bir söylem oluştuğunu gözlemledik. Bu dönemdeki hâkim kanaat, Kur'an'ın hem lafız hem mana olarak Cebrail ya da Hz. Peygamber'e değil de Allah'a ait olduğudur. Fakat bazı Ulûmu'l-Kur'an eserlerinde bu konu işlenirken mananın Allah'a, lafzın Cebrail'e ya da Hz. Peygamber'e ait olduğuna dair şaz bir görüşün varlığından söz edilmektedir. Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden modern döneme gelindiğinde biraz daha esnek bir tutumla karşılaşyoruz. Bu tutum lafzın Hz. Peygamber'e yahut Cebrail'e ait olduğu şeklinde kendini göstermektedir. Bu görüşün dile getirilmeye başlanmasının en temel sebebi bize göre, Hint alt kıtasında başlayıp özellikle 19. asırdan sonra bütün İslam âlemine yayılarak gündeme gelen Kur'aniyyûn ekolünün bu konudaki yaklaşımı, ortaya çıkması ve Müslümanların düşünce dünyasını etkilemesidir. Diğer bir sebep ise Batı'da başlayan Kur'an metninin teşekkülüne dair şüphe oluşturan oryantalist söylemlerin Müslüman araştırmacıların gündemini işgal etmeye başlamasıdır. Öyle ki erken dönemde şaz olarak zikredilen bir takım görüşler artık çağdaş bazı yorumcular tarafından savunulan, ayetlerle temellendirilerek bilimsel bir tarzda ele alınan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla dönemsel olarak farklılaşan bu iki yaklaşım görüş açısından da ayrılmaktadır. Burada dikkatimizi çeken en önemli farklılaşma noktası, lafzın aidiyeti hususudur. Şöyle ki, çağdaş dönemdeki bazı yorumcular, Kur'an lafzının Allah'a ait olmadığını iddia etmektedir. Geleneksel söylemi savunanlar ise onun hem lafzını hem de manasını Allah'a isnat etmektedir. Bu iki yaklaşım arasında belki de en önemli benzerlik ve ortak nokta ise vahyin manasının Allah'a ait olduğu hususudur. Kanaatimizce, çağdaş yorumcuları söz konusu görüşe iten temel sebep, Allah'ın Kelam sıfatının anlama biçiminde görülen farklılıktır.

⁷¹ M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul, 2016), 244-245.

Kelam sıfatının ezeli olup olmaması ile ilgili tartışmalar, meselenin özünü oluşturmaktadır. Kelam, bizim anladığımız seslerden ve sözlerden ibaret olamaz, olursa Allah'a izafe edilemez. Dolayısıyla Allah, manayı Peygamber'in kalbine ilkâ etmiş; Hz. Peygamber'de bu manaları kendi lisanıyla lafızlara dökmüştür. Bu nedenle bu görüşü savunanlara göre mana Allah'a ait olsa da lafızlar ona ait olamaz.

Bununla birlikte çağdaş dönemdeki yorumcuların bütünüyle bu görüşü savundukları söylenemez. Bir takım araştırmacılar, erken dönemde dile getirilen vahyin lafız-mana olarak Allah'tan olduğu şeklindeki görüşü aynen kabul etmektedir.

Böylece Kur'an metninde lafız-mana ayrışması, temellerini Kur'aniyyûn ekolünü oluşturup oryantalist anlayışın geliştirdiği ve zamanla İslam dünyasında da kendine yer bulan bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an lafızlarının Allah'a ait olduğuna dair serdedilen deliller ve literatürde kutsi hadis başlığı altında zaten lafzın Hz. Peygamber'e aidiyetini karşılayan özel bir terimin mevcut olması ve bunların Kur'an metnine benzememesi de dikkate alındığında Kur'an vahyinin lafız ve mana olarak Allah'a nispet edilmesi gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Abdurrahman b. Ebi Bekr Celâleddin es-Suyûtî. *İtkan fî Ulûmi'l Kur'an*. Heyet, 1974.
- Academia Verum "Mustafa Öztürk'ün Vahyin Mahiyetiyle İlgili Yaptığı Konuşmanın Tamamı".
YouTube. Yayın Tarihi 03 Aralık 2020.
https://www.youtube.com/watch?v=Kvt_5VFBiWI
- Ateş, Avnullah Enes. "Mustafa Öztürk'ün Kur'an Vahyinin İnzaliyle İlgili İddiasının Değerlendirilmesi". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Zonguldak 2021), 79-110.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Oryantalizm ve Batıdaki Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989).
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Draz, Abdullah. *En Mühib Mesaj Kur'an*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 4. Basım, 2006.
- Düzgün, Şaban Ali. "Hristiyan ve İslam Geleneğinde Kitap". 5/2. İskenderun, 2007.
- Düzgün, Şaban Ali. "Kur'an'ın Oluşum (vahiy) Süreci". C. 5. İskenderun: Kelam Araştırmaları, 2007.
- Düzgün, Şaban Ali. "Matürîdî'nin Kur'an Yorum Yöntemi". *Kelam Araştırmaları* 10/1 (2012), 1-18.
- Ebu Abdullah Bedrettin Muammed b. Abdullah Zerkeşî. *Burhan fî Ulûmi'l Kur'an*. Beyrut1: İhyâ'u'l Kutubi'l Arabiyye, 1957.
- Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhâri. *Sahib-i Buhâri*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1971.
- Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî. *Câmiu'l Beyân an Te'vil'i Âyi'l Kur'an*. Mekke: Daru't Terbiye ve't Tûrâs, Tarihsiz.
- Ebu'l Fida İsmail b. Ömer b. Kesir. *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, 1999.
- Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Fazlurrahman. *İslâm*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1996.
- Gökkır, Bilal. "Batı, İslâm Araştırmalarına Göre Kur'an'ın Oluşumunda Hz. Peygamber'in Rolü

- Meselesi". 6. *Kutlu Doğum Sempozyumu* 21 (2003), 97-102.
- Gökkır, Bilal. "Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı. Disiplinlerarası Bir Yaklaşım". *Bilimname* 2/5 (2004), 69.
- Görgün, Tahsin. "*Varlık ve Bilgi Cibetinden Kur'an*". Ankara: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010.
- Güvenç, Mustafa. *Kur'an İslâm'ı Söylemi ve Türkiye'deki Tezahürleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurul Tezi, 2021.
- Halil bin Ahmed. *Kitabu'l Ayn*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 2003.
- Harman, Vezir. "Kur'an'a Karşı Tarihselci Yaklaşımın Kritiği (Kur'an'ın Arapça ve Yedi Harfle İndirilmesi, Esbâb-ı Nüzûl ve Vahyin İnzal Bağlamı Mahiyetinde)". *Geçmişten Günümüze Kur'an Eksenli Bazı Tartışmalar*. Ankara: İlâhiyât, 2023
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- İbrahim Kutluay. "Oryantalistlerin Kur'an'ın Kaynağı ve Edebî Yönüne Dair İddialarının Değerlendirilmesi". Ankara: İlâhiyât, 2021.
- İlhan, Avni. "Bâtıniyye". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/190-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2018.
- Mennâu'l Kattân. *Mebâhis fî Ulûmi'l Kur'an*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1995.
- Metin, İsmail. "Oryantalistlerin Vahiy Algısı ve Vahyin Kaynağı Meselesine Yaklaşımları". *Sosyal Bilimler Dergisi* 9/56 (2022), 92-108.
- Muhammed b. Mahmud Ebu Mansur Mâturîdî. *Te'vilâtü Ebli's Sünn*. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2005.
- Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî. *Emvâru't Tenzîl ve Esrâru't Te'vil*. Beyrut: Daru İhyâi't Tûrâsi'l Arabî, 1418.
- Nureddin es-Sâbûnî. *Mâtürîdiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 18. Basım, 2018.
- Orhan, Filiz. *Türkiye'de Kur'an İslam Arayışları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

- Okumuş, Mesut. "Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmaları Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002).
- Öztürk, Mustafa. "Kur'an Vahyinin İnzal Keyfiyetine Dair Görüş Tercihim." *Karar* (14 Aralık 2018).
- Rahmetullah el-Hindî. *İzhârü'l Hak*. çev. Ramazan Muslu. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012
- Rağîb el-İsfehânî. " *Müfredât fî Garîbi'l Kur'an*", Mektebetü Nezar Mustafa Elbaz, ts.
- Reçber, Mehmet Sait. "Kur'an Metafiziği: Vahyin İmkânı". *Vahiy ve Peygamberlik* İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, (2018), 251-252.
- Said, Edward. *Oryantalizm*. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998.
- Subhi es- Salih. *Hadis İlimleri ve Hadis İstılabları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Sülün, Murat. "Vahiy, Nübüvvet ve Kur'an'ın Vahyediliş Aşamaları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (ts.), 119.
- Sönmezsoy, Selahattin. *Kur'an ve Oryentalistler*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.
- Şemsuddin Muhammed b. Yusuf b. Ali Kirmâni. *el-Kevâkibu'd Derâri fi Şerhi Sabihî'l Buhari*. Beyrut: İhyâu't Tûrâsi'l Arabî, 1937.
- Şimşek, M. Said. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul, 2016.
- Türkoğlu, Emine. "Vahyin Kaynağı ile Alıcısı Arasındaki Karşılaşmanın Hz. Musa ile Hz. Muhammed örnekleri Üzerinden Mukayeseli İncelemesi". *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2020), 199-222.
- Yaşar. Naif. *Oryentalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları. 2017.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Canan ZERENAY AVAN / Hikmet AKDEMİR

Finansman / Funding

Yazarlar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The authors acknowledge that received not external funding support of this research.

Yazar Katkıları / Authors Contributions:

Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study	: CZA (%60), HA (%40)
Veri Toplanması / Data Collection	: CZA (%60), HA (%40)
Veri Analizi / Data Analysis	: CZA (%60), HA (%40)
Makalenin Yazımı / Writing up	: CZA (%60), HA (%40)
Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision	: CZA (%60), HA (%40)

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.